

Lirie KURTISHAJ-ADEMI¹

**Viktimat E Dhunës Seksuale Si Strategji Sociale Dhe Politike
Gjatë Luftës Në Kosovë (1998-1999)**

Abstract

The phenomenon of rape is not unknown in the history of sociology. In various periods of war, sexual violence has been used not only as an act of individual violence but also as an organized strategy to break the resistance of specific social groups and destabilize their communities. The war in Kosovo (1998-1999) was no exception, where rapes and other forms of sexual violence were systematically used by Serbian forces to terrorize the civilian population and achieve their political and military objectives.

From a sociological perspective, sexual violence in conflicts has deep consequences on the social structure of affected societies. It is not only intended to cause individual harm but also to dismantle collective unity, break community bonds, and destroy the value system of society. In the patriarchal society of Kosovo, where honor and dignity are often closely tied to the body and integrity of women, sexual violence was designed to create trauma that would last beyond the conflict period.

Sexual violence during the war in Kosovo represents a horrific form of violence that affected not only individual victims but also the entire society. This violence was not a spontaneous phenomenon but a well-organized strategy with long-term consequences. Confronting this legacy requires not only support for the victims but also a strong commitment to challenge stigmas, build justice, and recover social structures.

Keywords: *War in Kosovo (1998-1999), Sexual violence, Serbian forces, Violence, Rape, Confronting the legacy, Dignity, Stigmatization, Long-term consequences.*

---

¹ Lirie KURTISHAJ-ADEMI

Përfundoi studimet “Bach.” për Sociologji dhe studimet “Master” për Marrëdhënie Ndërkombëtare.

Vijon ciklin e dytë të studimeve “Master” për Sociologji; aktualisht është në marrëdhënie pune në Bibliotekën Kombëtare të Kosovës “Pjetër Bogdani”.

Në kontekstin e Kosovës, dhuna seksuale u përdor si një mjet i ndërgjegjshëm për të dëmtuar kohezionin social. Gratë dhe vajzat, si bartëse të traditave dhe kulturës, shpesh u bënë objektiva të kësaj dhune, pasi traumat e tyre ndikuan në të gjithë komunitetin. Në shumë raste, viktimat përballeshin me stigmatizim, izolim dhe refuzim nga familjet, djepi kulturor dhe shoqëria përreth tyre, duke përfunduar efektet shkatërruese të dhunës. Kjo strategji ka krijuar një traumë të dyfishtë: atë të dhunës fizike dhe atë të përjashtimit social.

Sipas teorive sociologjike të funksionalizmit, shoqëritë bazohen në një sistem të mirëkoordinuar vlerash, normash dhe rolesh që mbajnë të lidhura strukturat sociale. Lufta dhe dhuna seksuale minuan këto struktura në Kosovë, duke krijuar boshllëqe në familje dhe komunitete. Përveç traumës individuale, shumë familje humbën kapacitetin e tyre për të funksionuar si njësi mbështetëse dhe ekonomike. Gratë, shpesh të stigmatizuara, u gjendën të privuara nga burimet e mbështetjes dhe të ndihmës që zakonisht ofron familja apo komuniteti.

Në shoqëritë që kalojnë trauma të mëdha, procesi i rikuperimit shoqëror kërkon adresimin e kujtesës kolektive. Në Kosovë, kujtimi i dhunës seksuale gjatë luftës ka qenë një proces kompleks, për shkak të ndjeshmërisë së temës dhe heshtjes shoqërore që e ka rrethuar atë. Megjithatë, mbështetja e organizatave ndërkombëtare dhe nisma të ndryshme për dokumentimin e këtyre krimeve kanë ndihmuar në prishjen e tabuve dhe në sigurimin e drejtësisë për viktimat.

Procesi i drejtësisë për viktimat e dhunës seksuale gjatë luftës nuk është vetëm një çështje juridike, por edhe një domosdoshmëri sociologjike. Ndjekja penale e kriminelëve dhe njohja e vuajtjeve të viktimave janë hapa të domosdoshëm për të rikthyer besimin në institucionet dhe për të rindërtuar strukturat sociale të shkatërruara nga lufta. Për më tepër, rehabilitimi i viktimave nuk është vetëm një akt humanitar, por edhe një proces i rëndësishëm për të rimëkëmbur kohezionin dhe dinamikat komunitare.

Në periudha të ndryshme, veçanërisht gjatë luftërave, dhunimi ka qenë një dukuri e përsëritur që ka prekur thellë ndërgjegjen njerëzore dhe ka lënë gjurmë të pashlyeshme si në nivelin individual ashtu edhe në atë shoqëror. Nga perspektiva sociologjike, dhuna seksuale nuk është vetëm një akt kriminal dhe një shkelje e rëndë e integritetit fizik dhe mendor të viktimave, por edhe një mekanizëm i kontrollit dhe dominimit shoqëror që cenon strukturat themelore të komuniteteve.

Në kontekstin e së drejtës ndërkombëtare, dhunimi dhe format e tjera të dhunës seksuale kategorizohen si krime lufte, krime kundër njerëzimit dhe krime të gjenocidit. (MAHMUTI, 2019: 63)

Këto veprime synojnë të shkatërrojnë jo vetëm trupin e individit, por edhe kohezionin dhe stabilitetin sociologjik të grupeve dhe komuniteteve. Termi “gjenocid” u përdor për herë të

parë nga Rafa Lemkin (1900-1959), një studiues juridik hebre, në vitin 1943. Fjalët “genos” (familje, fis ose racë në gjuhën greke) dhe “cid” (vrasje në gjuhën latine) formojnë këtë term, i cili u formalizua në Rezolutën 96 (1) të Asamblesë së Përgjithshme të Kombeve të Bashkuara më 11 dhjetor 1946. (OSMANI, 2012: 25-26)

Konventa për Ndalimin dhe Dënimin e Krimit të Gjenocidit, e miratuar nga Asambleja më 9 dhjetor 1948 dhe e futur në fuqi më 12 janar 1951, ofron një përkufizim të qartë të gjenocidit, i cili përfshin veprimet e kryera me qëllim të shkatërrimit total ose të pjesës së një grupi kombëtar, etnik, racor ose fetar. (OSMANI, 2012: 26-27) Nga perspektiva sociologjike, ky përkufizim nënvizon pasojat kolektive dhe ndikimin e thellë në ristrukturimin e marrëdhënieve brenda grupeve të prekura.

Sipas nenit 6 (paragrafi b) të Statusit të Romës, shkaktimi i dëmeve të rënda trupore ose mendore anëtarëve të grupit, me qëllim që të shkatërrojë, në tërësi ose pjesërisht, një grup kombëtar, etnik, racial apo fetar përbën akt të gjenocidit”. (MAHMUTI, 2019: 64)

Sipas Protokollit Ndërkombëtar për Dokumentimin dhe Hetimin e Dhunës Seksuale në Konfliktet, “dhuna seksuale është një formë e urreyer e dhunës që përfshin përdhunimin dhe sulme të tjera të natyrës seksuale kundër grave, vajzave, burrave dhe djemve”. Pasoja të këtyre akteve përfshijnë trauma fizike dhe psikologjike, destabilizim shoqëror dhe një ndikim afatgjatë në ndërtimin e identiteteve komunitare dhe kolektive.

Konventa e Gjenevës për Mbrojtjen e Personave Civilë në Kohë Luftë (neni 27) shpreh qartë të drejtën e grave për t’u mbrojtur kundër çdo akti fyes apo dhunues. Megjithatë, gjatë luftës në Kosovë, forcat ushtarake serbe përdorën dhunën seksuale si mjet lufte, duke e kthyer atë në një strategji sistematike për të shkatërruar strukturat sociologjike dhe shpirtat e komuniteteve shqiptare. Ky veprim përbën një shkelje të hapur të nenit 27 të Konventës së Gjenevës dhe nenit 7 të Statutit të Romës, ku dhuna seksuale cilësohet si krim kundër njerëzimit kur përdoret si pjesë e një sulmi sistematik ndaj popullsisë civile. (MAHMUTI, 2019: 64)

Nga pikëpamja sociologjike, këto akte nuk janë vetëm sulme ndaj individëve, por edhe mjete për të dëmtuar dhe shkatërruar strukturat shoqërore dhe ndërveprimet komunitare, duke krijuar një gjendje frike dhe izolimi të përhershëm. Këto veprime ndikojnë në mënyrë të pashlyeshme në identitetin dhe rezistencën e komuniteteve të prekura, duke lënë pasojat të thella për brezat e ardhshëm.

Krimet e planifikuara dhe dhuna seksuale si strategji gjenocidale në Kosovë

Që nga projekti i Ilia Garashaninit, i pasqyruar në “Naçertania” (1844), politika serbe ka ndjekur një strategji të mirëfilltë për shkatërrimin fizik dhe shpërnguljen e shqiptarëve nga

Kosova. Kjo vijë e veprimit kulmoi me planin famëkeq “Patkoi”² në vitin 1999. (UKSHINI, 2004: 309-315); (FISCHER, 2008: 167-198)²; (SCHARPING, 1999: 239-240)

Të gjitha këto projekte, të mbështetura nga qarqet më të larta shtetërore, kishin një qëllim të përbashkët: shkatërrimin dhe spastrimin etnik të shqiptarëve.

Në gjysmën e parë të viteve '90, shqiptarët organizuan një rezistencë paqësore të gjërë, por kjo qasje nuk prodhoi rezultatet e pritura. Ndërkohë, regjimi i Beogradit intensifikoi dhunën dhe terrorin, duke përfshirë akte gjenocidale gjatë periudhës 1998-1999. Bazuar në hulumtimet, mbi 11,738 shqiptarë, përfshirë gra, fëmijë dhe të moshuar, u vranë, ndërsa mijëra të tjerë u plagosën. (OSMANI, 2010: 43; 63)

Një nga format më çnjerëzore të dhunës ishte përdhunimi sistematik i mbi 20, 000 grave shqiptare. (KMDLNJ, 2004: Raport për të vrarët në Kosovë gjatë luftës 1998.1.-1999.6.; 11. 03. 2004)

Ky akt u përdor si një mjet për të terrorizuar popullsinë, për të shkatërruar lidhjet sociale dhe për të kryer spastrim etnik. Studiuesi Bardhyl Mahmuti, duke u bazuar në të dhënat e organizatave si Amnesty International, Human Rights Watch dhe Kombeve të Bashkuara, dëshmon përmasat tronditëse të këtij krimi. (ÇITAKU, 2004: 111)

Përdhunimet masive gjatë luftës nuk ishin akte të izoluara, por një strategji e mirëplanifikuar shtetërore. Ky fenomen, i njohur në sociologji si "dhunë e instrumentalizuar", kishte për qëllim: Thyerjen e rezistencës sociale: Shkatërrimi i lidhjeve familjare dhe komunitare. Stigmatizimin e viktimave: Në shoqëritë patriarkale si ajo shqiptare, përdhunimet krijojnë trauma të

---

²Sipas ministrit të Jashtëm gjerman Joschka Fischer, ai ishte informuar nga ministrija e Jashtme e Bullgarisë, Nadezhda Mihailowa, për ekzistencën dhe zbatimin e planit famëkeq të quajtur “Operacioni Patkoi.” Ky plan ishte zbuluar nga shërbimet sekrete bullgare dhe kishte ekzistuar prej disa kohësh. Për më tepër, Fischer thekson se ky informacion erdhi si pjesë e një rrjeti të koordinuar informacionesh mes aleatëve të NATO-s dhe vendeve të rajonit. Detaje më të gjera mbi këtë informacion mund të gjenden në veprën e tij: (FISCHER, 2008: 167-198)

Plani “Patkovica” ose i njohur gjerësisht si “Patkoi” ishte hartuar nga kancelaria e regjimit diktatorial serb, nën drejtimin e Slobodan Millosheviqit. Ky plan kishte për qëllim realizimin e spastrimit etnik dhe shkatërrimin e strukturave shoqërore dhe ekonomike të Kosovës. Ekzistenca e këtij plani u zbulua dhe u bë publike më 7 shkurt 1999 nga ministri gjerman i Mbrojtjes, Rudolf Scharping. Sipas Scharping, “Patkoi” ishte një strategji e mirëmenduar për të përzënë shqiptarët nga Kosova përmes terrorit sistematik, duke përfshirë masakrat, dhunën seksuale dhe shkatërrimin e pronave. Për më shumë detaje, shih: (SCHARPING, 1999: 239-240)

Plani “Patkoi” ka qenë objekt studimi dhe analize edhe nga studiues të tjerë, përfshirë Jusuf Osmanin, i cili ka dokumentuar pasojat e tij katastrofike në Kosovë gjatë periudhës 1998-1999. Sipas tij, ky plan nuk ishte vetëm një veprim ushtarak, por një akt i paramenduar gjenocidal që synonte të eliminonte shqiptarët si popull nga Kosova. Ai vëren se zbatimi i këtij plani u karakterizua nga krime sistematike kundër njerëzimit, të cilat përfshinin: masakra masive, përdhunime, djegie të fshatrave dhe dëbime masive të civilëve shqiptarë. Referenca kryesore mund të gjendet në veprën e tij: (OSMANI, 2012: 22)

Ky plan jo vetëm që demonstroi brutalitetin e regjimit serb, por gjithashtu nxori në pah dështimin e komunitetit ndërkombëtar për të parandaluar një katastrofë humanitare të përmasave kaq të mëdha. Ekzistenca dhe zbatimi i planit “Patkoi” u bë një pikë kthese në ndërgjegjësimin ndërkombëtar për nevojën e ndërhyrjes humanitare në Kosovë.

shumëfishta psikologjike dhe sociale. Ndryshimin demografik: Përmes shtatzënive të detyruara, regjimi synonte të ndryshonte përbërjen etnike. (OSMANI, 2010: 63)

Format e dhunës seksuale sipas analizave të OSBE-së, dhunimet kryheshin në mënyra të ndryshme: Dhunime në shtëpitë e viktimave ose vende publike; Kidnapime dhe mbajtje si skllave seksuale; Dhunime grupore dhe para familjarëve; Dhunime të kombinuara me tortura dhe shantazh financiar.

Mosha e viktimave varionte nga 12-13 vjeç deri në 45 vjeç. Fatkeqësisht, shumë gra dhe vajza u masakruan ose u zhdukën pas përdhunimit, duke lënë pas plagë të pashërueshme për familjet dhe shoqërinë. (MANÇESTENA-SHERIFI, 2003: 184)

Të gjitha krimet e kryera në Kosovë kanë qenë plotësisht nën kontrollin e strukturave politike, ushtarake dhe policore serbe, që synonin shkatërrimin e shqiptarëve si të tillë dhe ndryshimin e strukturës së popullsisë së Kosovës. (MAHMUTI, 2015: 291) Pra, ushtria dhe policia serbe e ushtruan ndaj popullsisë shqiptare në vitet e luftës ishte edhe dhunimi seksual i femrave shqiptare. Në tërë territorin e Kosovës kanë pasur dhunime. (BEGAJ, 2020: Intervistë: 12 nëntor, ora 14:00-16:00.)

Andaj, në raste kur dhuna seksuale ndodhe në gjatë një lufte në përkufizimin e në të drejtës humanitare ndërkombëtare, kemi shkelje të drejtave themelore të njeriut, të Konventave të Gjenevës të 12 gushtit 1949 dhe të protokolleve shtesë I dhe II të vitit 1977. (MAHMUTI, 2019: 63)

Dhuna seksuale mund të ketë pasoja fizike dhe psikologjike afatgjata, të cilat ndikojnë thellësisht në mirëqenien dhe funksionimin e individit. Nga pikëpamja psikologjike, ajo shpesh shkakton trauma të thella, të cilat mund të shfaqen në formën e çrregullimeve të stresit post-traumatik, depresionit të rëndë, ankthit të vazhdueshëm, dhe në disa raste, në formën e ndjenjave të fajit dhe turpit të pashpjegueshëm. Viktimat shpesh ndihen të izoluar dhe të larguar nga shoqëria, duke pasur frikë nga stigmatizimi dhe gjykimi i të tjerëve.

Në disa raste, ngarkesa emocionale e shkaktuar nga dhuna seksuale mund të jetë aq e madhe sa që viktimat, por edhe dëshmitarët e këtyre ngjarjeve, humbasin aftësinë për të gjykuar dhe për të përballuar realitetin. Kjo mund të çojë në kriza të thella psikologjike, si humbja e dëshirës për jetë, ndjenja e pafuqisë, dhe, në raste ekstreme, mendime apo veprime vetëvrasëse. Për më tepër, dhuna seksuale lë pasoja të dukshme edhe në marrëdhëniet ndërpersonale të viktimave, duke përfshirë vështirësi në krijimin e lidhjeve emocionale dhe intimitetit, frikë nga besimi te të tjerët dhe shmangie sociale.

Në këtë kontekst, roli i institucioneve relevante është jetik për të siguruar që viktimat të marrin ndihmën dhe mbështetjen që u nevojitet. Kjo ndihmë duhet të përfshijë trajtime mjekësore, mbështetje psikologjike profesionale dhe qasje në programe rehabilitimi që ndihmojnë viktimat të rikuperojnë fuqinë personale dhe vetëvlerësimin e tyre. Përtej kësaj, trajtimi i viktimave pa paragjykime janë elemente kyçe për të krijuar një mjedis të sigurt dhe mbështetës për të mbijetuarit.

Të kuptuarit drejt dhe i plotë i pasojave të dhunës seksuale nuk është vetëm një hap drejt trajtimit të duhur, por edhe një bazë për ndërtimin e një shoqërie më të ndjeshme dhe të përgjegjshme. Kjo përfshin krijimin e mekanizmave institucionalë që ofrojnë ndihmë adekuate dhe që adresojnë faktorët që çojnë në këto akte të dhunës, përfshirë normat sociale që mund të inkurajojnë ose tolerojnë dhunën. Ndihma adekuate dhe qasja proaktive ndaj rehabilitimit të viktimave janë mënyra për të rikthyer shpresën dhe dinjitetin në jetën e tyre. (QRK, 2017: nr.06/143)

Gratë e dhunuara në Kosovë, janë viktimizuar nga pushtuesi, dhe fatkeqësisht vazhdojnë të jenë viktima të mendësisë patriarkale në Kosovë, këtë më së miri e dëshmon fakti nga 20 mijë femra të dhunuara kemi vetëm këtë shifër të atyre që shfrytëzuan të drejtën e tyre nga ajo që e përjetuan. Puna e Komisionit* në shifra, komisioni ka filluar punën me 05.02.2018, deri më tani (nëntor 2020), Sekretaria e Komisionit ka pranuar 1,361 aplikacione, nga të cilat 88.4% janë trajtuar, 5.7% janë në proces të trajtimit dhe 158 raste janë në pritje për tu trajtuar. Në mesin e 88.4% rasteve të trajtuara, 74.3% janë të aprovuara ndërsa 20.0 % janë raste të refuzuara.

Tabela 1: Statistikat lidhur me trajtimin e rasteve

	Numri i rasteve	Në %
Aplikacione të pranuar	1361	/

* Statusi i viktimave të dhunës seksuale gjatë luftës, konstatohet nga Komisioni Qeveritar për njohjen dhe verifikimin e statusit të personave të dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës sipas kushteve dhe kriterëve të përcaktuara me Rregulloren (QRK) Nr. 22/2015 dhe Rregullores 10/2016, për përcaktimin e procedurave për njohjen dhe verifikimin e viktimave të dhunës seksuale gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës. Sipas Ligjit, Komisioni përbehet nga nëntë anëtarët si vijon: një përfaqësues i Zyrës së Kryeministrit; një përfaqësues nga Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale; një përfaqësues nga Ministria e Drejtësisë; një përfaqësues nga Instituti për Krime Luftë; një përfaqësues nga Ministria e Shëndetësisë; një psikolog klinik; një psikiatër; një jurist dhe një përfaqësues nga shoqëria civile me përvojë në veprimtarinë e ndihmës dhe mbrojtjes së viktimave të dhunës seksuale. Anëtarët e Komisionit (kryetari, nënkryetari dhe anëtarët) janë të emëruar me mandat pesë (5)-vjeçar. (BEGAJ, 2020: Intervistë: 12 nëntor, ora 14:00-16:00, Prishtinë.)

Të trajtuara	1,203	88.4%
Të aprovuara	894	74.4%
Të refuzuara	241	20.0%
Në Proces	86	5.7%
Në pritje për trajnim	158	/

Komisioni Qeveritar bazuar në kompleksitetin dhe ndjeshmërinë e procesit, si dhe me qëllim të vlerësimit të drejtë dhe të ligjshëm të aplikacioneve, secilit rast i ka kushtuar kohën e nevojshme. Komisioni qeveritar zhvillon punën e tij në bazë të legjislacionit në fuqi dhe me profesionalizëm ka ndërtuar praktika të mira dhe duke vënë standarde profesionale me anë të të cilave të drejtat e të mbijetuarve garantohen, të cilat praktika mund ti shërbejnë edhe proceseve të ngjashme në vende të tjera të botës. Komisioni zhvillon një proces i cili në qendër të saj ka nevojat e të mbijetuarve, i trajton lëndet me konfidencialitet për t'ju ofruar atyre privatësinë e plotë si dhe bashkëpunon me 4 organizatat* e licencuara për lehtësimin e këtij procesi.

Krimet seksuale kanë lënë një trashëgimi traumatike, e cila kërkon një qasje gjithëpërfshirëse për të trajtuar dëmet psikologjike dhe sociale. Dokumentimi i këtyre krimeve është thelbësor për drejtësinë tranzicionale dhe për të ndaluar mohimin e këtyre akteve çnjerëzore. Për më tepër, shoqëria shqiptare duhet të angazhohet në një proces të gjatë rehabilitimi për viktimat dhe rindërtimi të strukturave sociale të dëmtuara.

---

* Organizatat Jo Qeveritare (OJQ) të autorizuara për pranimin e aplikacioneve dhe kryerjen e detyrave tjera të përcaktuara me Rregullore, janë Qendra Kosovare për Rehabilitimin e të Mbijetuarve të Torturës/QKRMT, Medica Gjakova/MGJ, Medica Kosova/MK dhe Qendra për promovimin e të drejtave të grave /QPDG në Drenas. Sipas Rregullores, Ministria e Punës dhe Mirëqenies Sociale ka nënshkruar marrëveshje me këto 4 OJQ për të ndihmuar në procesin e aplikimit për njohjen dhe verifikimin e statusit të viktimës. OJQ-të e autorizuara mbajnë përgjegjësi që dokumentet përkatëse të ruhen dhe trajtohen sipas Ligjit për mbrojtjen e të dhënave personale. Zyrtarët e autorizuar të OJQ-ve pranojnë formularët dhe dokumentacionin tjetër përkatës dhe ndihmojnë palët në plotësimin e formularëve, nëse një gjë e tillë kërkohet. Aplikacionet e mbyllura në pliko/zarf i dorëzojnë në Sekretariat. Zyrtarët e autorizuar të OJQ-ve nënshkruajnë deklaratën e konfidencialitetit për ruajtjen e të dhënave personale të aplikuesve. (BEGAJ, 2020: *Raporti i punës*, 12 nëntor 2020, ora 14:00-16:00.)

Përfundim

Krimet e kryera nga regjimi shtetëror serb gjatë luftës në Kosovë (1998-1999) ishin të planifikuara, sistematike dhe të drejtuara drejt shkatërrimit të identitetit kombëtar dhe fizik të popullit shqiptar në Kosovë. Duke u mbështetur në dokumentet e shumta kombëtare dhe ndërkombëtare, si dhe dëshmitë e të mbijetuarve, është e qartë se dhuna ishte një strategji e qëllimshme e shtetit serb, e mbështetur nga qarqe politike, ushtarake dhe fetare, për të realizuar synimin e spastrimit etnik dhe ndryshimit të strukturës demografike të Kosovës.

Pjesë integrale e kësaj dhune ishte përdorimi i dhunës seksuale si armë lufte, një fenomen që la pasojat të rënda jo vetëm për viktimat direkte, por edhe për strukturën shoqërore të Kosovës. Përdhunimet masive të grave dhe dhuna seksuale ndaj burrave përbënin një formë të torturës së institucionalizuar dhe ishin të shoqëruara me shkelje të Konventave Ndërkombëtare të Drejtave të Njeriut dhe të Ligjit Humanitar Ndërkombëtar.

Pasojat e këtyre krimeve janë të shumfishta dhe përfshijnë dëme fizike, psikologjike dhe sociale afatgjata për viktimat dhe komunitetet e tyre. Trauma e shkaktuar nga këto veprime çnjerëzore ka krijuar një nevojë emergjente për trajtim adekuat nga institucionet relevante. Për më tepër, adresimi i dhunës seksuale si një problem social dhe psikologjik është i domosdoshëm për të rindërtuar jetën e të mbijetuarve dhe për të riparuar plagët shoqërore.

Shteti serb, që nga periudha e Naçertanisë e deri te plani famëkeq "Patkoi", ka përdorur të gjitha mjetet në dispozicion për të shkatërruar shqiptarët dhe për të imponuar një realitet të ri politik dhe demografik në Kosovë. Megjithatë, përballë kësaj dhune ekstreme, populli shqiptar në Kosovë demonstroi qëndresë dhe unitet, fillimisht përmes rezistencës paqësore dhe më pas përmes luftës së armatosur, që rezultoi në çlirimin e vendit edhe me ndërhyrjen ndërkombëtare. Për të mbyllur këtë kapitull të errët të historisë, është thelbësore që drejtësia të vihet në vend, krimet e luftës të dënohen, dhe viktimat të marrin njohjen dhe mbështetjen që meritojnë. Për më tepër, dokumentimi dhe analiza e këtyre ngjarjeve mbeten detyrë e shoqërisë shqiptare dhe institucioneve për të siguruar që këto krime të mos përsëriten kurrë më dhe që e vërteta historike të ruhet në kujtesën kolektive për brezat e ardhshëm.

BIBLIOGRAFI

- BEGAJ, Minire. (2020) *Intervistë*: 12 nëntor, ora 14:00-16:00.
- BEGAJ, Minire. (2020) *Raporti i punës*: 12 nëntor 2020, ora 14:00-16:00.
- ÇITAKU, Ibrahim. (2004) *Drenica 1991-1999*, Prishtinë: Europrint, fq. 182-190;
- FISCHER, Joschka. (2008) *Koha*, Prishtinë, fq. 167-198.
- KMDL NJ (2004) Raport për të vrarët në Kosovë gjatë luftës 1998.1.-1999.6.; 11. 03. 2004.
- MAHMUTI, Bardhyl. (2019) *Kurthet terminologjike në fokusin të mohimit të gjenocidit në Kosovë*, Prishtinë: Copyringht, fq. 63; 64; 64.
- MAHMUTI, Bardhyl. (2015) *Mashtrimi i madh*, Tetovë: 291.
- MANÇESTENA–SHERIFI, Naime. (2003) *Dhunimet seksuale të forcave serbe në Kosovë-akti më poshtërues i shkeljes së të drejtave të njeriut*, Buletini, V. IX, Nr.11-12, mars-shtator 1999; Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave e të Lirive të Njeriut, fq. 184;
- OSMANI, Jusuf. (2012) *Krimet serbe në Kosovë 1998-1999*, I, Prishtinë: Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës, fq. 25-26; 26-27; 111;
- OSMANI, Jusuf. (2010) *Krimet e Luftës në Kosovë 1998-1999*, Monografi I, Prishtinë: Këshilli për Mbrojtjen e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut (KMDL NJ) fq. 43; 63;
- (QRK) Qeveria e Republikës së Kosovës e udhëhequr nga Isa Mustafa, me nr. të protokollit 06/143 të datës 28 prill 2017, ka marrë vendim për themelimin e Komisionit Qeveritar për Njohjen dhe Verifikimin e Statusit të Personave të dhunuar gjatë Luftës Çlirimtare të Kosovës. Mandati i këtij komisioni është 5 (pesë)-vjeçar.
- SELIMI, Luljeta. (2003) *Rrëfime tronditëse*, Prishtinë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Kosovës, fq. 91.
- SCHARPING, Rudolf. (1999) *Wir dürfen nicht wegsehen. Der Kosovo-Krieg und Europa*. Berlin, fq. 239-240
- UKSHINI, Sylë. (2004) *Plani "Patkoi" i forcave serbe, në gjenocidin serb kundër shqiptarëve gjatë shekullit XIX-XX*, Prishtinë: Instituti i Historisë "Ali Hadri", Prishtinë, fq. 309-315.